

Uvodnik

Zgodovina in sodobni izzivi študija pedagogike v državah na tleh nekdanje Jugoslavije

Za sodelovanje v tokratni tematski številki *Sodobne pedagogike* smo prosili avtorje iz držav, ki so nastale na ozemlju nekdanje Jugoslavije,¹ in zaslužnega profesorja Wolfganga Brezinka, ki je s svojim po vsebini in obsegu monumentalnim delom *Pedagogika v Avstriji. Zgodovina predmeta na univerzah od 18. do konca 20. stoletja* (v 3. in 4. delu *do 21. stoletja*) v štirih zvezkih (2000, 2003, 2008, 2014) postavil standard raziskovanja razvoja pedagogike kot akademske discipline in z njim omogočil bolj poglobljeno razumevanje teoretskih dilem, stranpoti, pa tudi dosežkov pedagogike v posameznih nacionalnih okoljih. Vsi povabljeni so sodelovali na simpoziju z naslovom *Študij pedagogike med tradicijo in izzivi prihodnosti v centralni in jugovzhodni Evropi*, ki je potekal oktobra 2015 v Mariboru.² V vsebinski konceptualizaciji simpozija je bilo poudarjeno, da konstituiranje pedagogike kot samostojne akademske discipline sovпада s prizadevanjem razsvetljenstva, da bi postalo področje izobraževanja in vzgoje množic stvar državne regulative. Značilen izraz tega prizadevanja je gibanje filantropistov, ki jim je leta 1779 na univerzi v Halleju uspelo pedagogiko uveljaviti kot akademski študijski predmet. Z idejo, da naj se pedagogika kot učni predmet uvede v univerzitetni študij, se je že leta 1771 v okviru svojih šolskih reformskih prizadevanj ukvarjala cesarica Marija Terezija. Tej pobudi so na univerzi v Pragi dejansko sledila posamezna pedagoška predavanja, toda institucionalizacija pedagogike kot univerzitetnega učnega predmeta se je prvič uveljavila v habsburški monarhiji (kot v svojem prispevku navaja Brezinka), ko je bil leta 1805 sprejet nov načrt filozofskih študijev. V naslednjem obdobju je pedagogika kot univerzitetni predmet in kasneje tudi študij šla skozi različne faze razvoja, ki odslikavajo potrebe države in šolske prakse, teoretsko zorenje in osamosvajanje iz okvira drugih znanosti, pri čemer je bila pogosto bolj odvisna od sposobnosti in znanstvene avtoritete posameznih nosilcev predmeta kot pa od sistematične in splošne sprejetosti v univerzitetnih okoljih. Kljub temu je mogoče sklepati, da je bil po razpadu Avstro-Ogrske ta model umeščenosti pedagogike v

¹ Žal se na povabilo za sodelovanje ni odzval nihče s Kosova.

² Mednarodni znanstveni simpozij je organiziral Oddelek za pedagogiko Filozofske fakultete Univerze v Mariboru v sodelovanju z Univerzitetno knjižnico Maribor, Avstrijskim kulturnim forumom in Slovenskim društvom pedagogov in je potekal od 22. do 24. oktobra 2015. Dodatne informacije o posvetu so dostopne na spletnem naslovu <http://projects.ff.uni-mb.si/pedagogy2015/index.html>.

univerzitetno okolje vzorec, ki pomeni izhodišče njenega nadaljnjega razvoja v številnih nacionalnih okoljih.

Kakšen je bil razvoj pedagogike kot univerzitetnega predmeta in še posebej kot univerzitetnega študija v državah, ki so bile tako ali drugače vključene v Avstro-Ogrsko oz. povezane z njo, ostaja slabo poznano. Predpostavljati je mogoče, da je razvoj discipline v posameznih nacionalnih okoljih raziskan in prikazan – poznavanje razvoja lastne discipline sodi med osnovne standarde znanstvenega dela –, vendar ostajajo ti prikazi zaradi jezikovnih omejitev precej nedostopni mednarodni strokovni javnosti in s tem tudi primerjalnemu preučevanju.³ Status pedagogike kot znanosti v mednarodnem okolju ni enoten. Angloameriška tradicija se močno razlikuje od tradicije študija pedagogike v kontinentalnih in še posebej v nemško govorečih deželah. Videti je, da se je tudi znotraj nekdanjega vzhodnoevropskega bloka izoblikovala specifična tradicija študija pedagogike.

S članki v pričujoči tematski številki poskušamo ugotoviti, kako je na to tradicijo vplivala tranzicija po padcu berlinskega zidu. V tem okviru je še posebej zanimivo vprašanje kontinuitete študija pedagogike v državah, ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Tovrstne primerjave utegnejo bistveno obogatiti razumevanje položaja študija pedagogike kot samostojne znanstvene discipline še posebej v luči spremljanja sprememb, ki so jih študijski programi pedagogike doživeli v okviru bolonjske prenove.

Omenjeni simpozij je zajemal zgodovinsko in aktualno dimenzijo položaja pedagogike kot študijske discipline. V okviru zgodovinske dimenzije so bila v ospredju naslednja vprašanja:

- Kdaj in v kakšnem kontekstu se pedagogika pojavi v univerzitetnem študiju v posameznih nacionalnih okoljih?
- Na katerih teoretskih predpostavkah/paradigmah se je izoblikovala akademska pedagogika?
- Ali so med t. i. akademsko in učiteljsko pedagogiko obstajala kakšna trenja/javne polemike?
- Kakšen je bil položaj pedagogike v odnosu do drugih disciplin?
- Kako so nastajala in se uveljavljala habilitacijska področja za pedagoške predmete in kdo so bile vodilne osebnosti na področju študija pedagogike?
- Kakšno vlogo je univerzitetna pedagogika imela pri izobraževanju učiteljev?
- Kako je potekal proces konstituiranja pedagogike kot samostojne študijske discipline, katere cilje je ta študij zasledoval in kakšne zaposlitvene možnosti je ponujal?

V okviru aktualnega položaja pedagogike kot študijske discipline so nas zanimale predvsem spremembe, ki jih je prinesla bolonjska prenova, ter primerjava s prejšnjo situacijo – v tem okviru so bila v ospredju naslednja vprašanja:

³ V zvezi s Slovenijo gl. več Vidmar 2016.

- Kateri model bolonjske prenovne se je uveljavil v študiju pedagogike (3+2, 4+1, 5+0)?
- Kakšni so profil diplomantov pedagogike na prvi in drugi stopnji, njihova znanstvena in poklicna usposobljenost ter možnosti zaposlovanja v izobraževalnem sistemu?
- Kako je pedagogika sistemsko umeščena v univerzitetni prostor (oddelki, inštituti, centri za izobraževanje učiteljev, centri za vseživljenjsko izobraževanje ...)?
- Kakšna sta kadrovskega potencial in vpliv na pedagoško usposabljanje učiteljev?
- Kako je bolonjska prenova vplivala na posamezna ožja pedagoška področja znotraj študijskih programov pedagogike?
- Kakšna je konkurenca programov s sorodnimi strokovnimi usmeritvami (socialna pedagogika, andragogika, specialna pedagogika ...) in pojav novih pedagoških študijskih programov brez jasnega disciplinarnega okvira (edukacijske vede, vodenje v izobraževanju, edukacijske politike ...)?
- Kakšna je vpetost nosilcev študija pedagogike v mednarodni prostor in kako se odzivajo na aktualne strokovne dileme v domačem prostoru?
- Se je glede na prevladujočo vlogo angleškega jezika in habilitacijska merila (revije, indeksirane v mednarodnih bazah) pedagogika iz nemškega kulturnega prostora začela preusmerjati v angloameriškega?
- Kakšne so perspektive razvoja pedagogike kot študijske discipline?

V tematski številki, ki je pred nami, najdemo odgovore na številna od zgoraj postavljenih vprašanj. Omenili smo, da smo k sodelovanju povabili kolege z univerz v državah nekdanje Jugoslavije, kar omogoča še posebno zanimivo primerjavo, »saj lahko spremljamo razvoj [...] na določenem geografskem področju, ki izhaja iz stanja izrazite kulturne, verske, gospodarske in politične raznolikosti (obdobje pred 1. svetovno vojno), do situacije političnega poenotenja v eni državi, ki vzpostavi tudi poenoten šolsko zakonski okvir (obdobje med obema vojnoma), in se nadaljuje v stanje ne povsem izenačene zakonske regulative med različnimi entitetami iste države (obdobje po 2. svetovni vojni), do razpada države in ponovne diverzifikacije šolsko zakonskih okvirjev, ki pa pod vplivom tokov globalizacije (v našem primeru predvsem bolonjske reforme visokega šolstva) znova vodijo v poenotenje številnih šolsko sistemskih rešitev.« (Protner idr. 2012, str. 84) Ta praksa se je izkazala za zelo produktivno, *Sodobna pedagogika* pa se s to številko vzpostavlja kot prostor znanstvenega sodelovanja in povezovanja pedagogov z območja nekdanje Jugoslavije, saj je to že druga tematska številka, ki omogoča tovrstno primerjavo.⁴

Čeprav je tematska številka geografsko fokusirana na območje nekdanje Jugoslavije, smo kot uvodno besedilo vključili prispevek **Wolfganga Brezinke** *Predmet Pedagogika na avstrijskih univerzah in izobraževanje učiteljev med letoma*

⁴ V prvi so avtorji analizirali izkušnje s socialistično pedagogiko v posameznih republikah nekdanje Jugoslavije (prim. Protner in Vujisić Živković 2013). Omeniti velja, da je podobna skupina avtorjev že sodelovala tudi v tematski številki revije *History of education & children's literature*, kjer so predstavili razvojne značilnosti izobraževanja učiteljev (prim. Polenghi in Protner 2015).

1774 in 1918. Gre za poglobljeno študijo, ki nam ilustrira nekatere paradigmatične dileme konstituiranja pedagogike kot akademske discipline, hkrati pa nam predstavi začetke njene umestitve v avstrijski šolski sistem, kar se je zgodilo pred vsemi drugimi v Evropi. V tem smislu je lahko to besedilo kriterij in smiselno izhodišče primerjav z vsemi drugimi šolskoscistemske rešitvami.

V Sloveniji je bil študij pedagogike kakor tudi njen razvoj kot znanstvene discipline tesno povezan z ustanovitvijo univerze v Ljubljani leta 1919, kakor ugotavlja v prispevku *Pedagogika na univerzi v Ljubljani od njene ustanovitve do začetka petdesetih let 20. stoletja* **Tadej Vidmar**, ki analizira pedagogiko kot predmet za bodoče gimnazijske profesorje, kot univerzitetni študijski program in kot znanstveno disciplino od leta 1920 do sredine petdesetih let 20. stoletja. Avtor ugotavlja, da se je v času med obema vojnama kot znanstvena disciplina teoretsko najbolj koncipirala duhoslovna oz. kulturna pedagogika, ki sta jo razvijala Karel Ozvald in Stanko Gogala, oba profesorja na univerzi v Ljubljani. Proti koncu druge svetovne vojne so kolaboracionistične oblasti univerzo zaprle, spet je začela delovati leta 1945, ko je bil ponovno uveden tudi študij pedagogike, vendar na drugačnih idejnih in političnih temeljih. Avtor pri Stanku Gogali – enem izmed vodilnih predstavnikov duhoslovne oz. kulturne pedagogike v obdobju pred drugo svetovno vojno – sicer prepozna kontinuiteto s predvojno pedagoško dediščino, saj je tudi v povojnem obdobju ostal profesor pedagogike na filozofski fakulteti, njegovo besedilo *Moja pedagogika* iz leta 1970 pa nedvoumno izkazuje konsistentnost njegovega pedagoškega mišljenja, vendar so okoliščine, v katerih je deloval, ter prevladujoča marksistična pedagoška doktrina v kali zadušile pedagoški pluralizem, ki je v Sloveniji obstajal v obdobju med obema vojnama. To ilustrira tudi odklonilen odnos do Karla Ozvalda – drugega predstavnika duhoslovne oz. kulturne pedagogike – ki se kaže pri vodilnih avtoritetah povojne pedagoške misli in je prisoten še danes. Podobno kot v Sloveniji sta tudi v drugih državah nekdanje Jugoslavije politika in ideologija močno determinirala teoretski okvir razvoja pedagogike.

V članku *Razvoj in perspektive študija pedagogike na Hrvaškem* obravnavata **Igor Radeka** in **Štefka Batinić** formiranje in aktualno stanje študija pedagogike na petih univerzah na Hrvaškem (v Zagrebu, Osijeku, Zadru, Splitu in na Reki). Ob tem analizirata še začetke uveljavljanja pedagogike kot obveznega predmeta za bodoče gimnazijske profesorje, kot samostojnega študijskega programa in kot znanstvene discipline nasploh. Na Hrvaškem so bili začetki omenjenih treh dimenzij pedagogike in njihovo uveljavljanje povezani z univerzo v Zagrebu, po drugi svetovni vojni pa z ustanavljanjem novih univerz tudi drugje, oz. kot zapišeta avtorja: »Kot je bil koncept razvoja univerz v Splitu, na Reki in v Osijeku prevzet od najstarejše univerze v Zagrebu, tako se je tudi pedagogika (poleg ostalih študijev) razvijala v smislu potrebe, da ima vsako regionalno središče na svoji univerzi vse tiste študije, katerih kadri so potrebni na tem območju.« Študijski programi pedagogike na Hrvaškem so danes, v skladu s smernicami bolonjskega procesa, organizirani po modelu 3+2+3 (doktorski študij).

Tudi **Nataša Vujisić Živković** in **Vera Spasenović** v članku z naslovom *Razvoj pedagogike kot akademske discipline v Srbiji – med znanstvenimi in strokovnimi potrebami* podajata pregled treh dimenzij pedagogike v okviru univerze

(kot predmeta v izobraževanju gimnazijskih profesorjev, kot samostojnega študija in kot znanstvene discipline) od začetkov v 19. stoletju do druge polovice 20. stoletja, s kratkim razmislekom o morebitnih pasteh prihodnjega razvoja. V prispevku je prikazan razvoj predvsem študija pedagogike na univerzi v Beogradu. Indikativen je razmislek, ki lahko velja za vse v tematski številki predstavljene oz. analizirane študije pedagogike kakor tudi za nadaljnji razvoj pedagogike kot znanosti, namreč da je pri preučevanju tovrstne tematike treba biti previden, da se ne bi preveč poudarjale in nekritično hvalile podobnosti z drugimi bodisi da bi se zanemarjale ali omalovaževale specifičnosti lastnega razvoja in tradicije.

Pred drugo svetovno vojno v Bosni in Hercegovini ni bilo nobene univerze, kot piše **Snježana Šušnjara** v članku *Bosansko-hercegovska pedagogika med preteklostjo in prihodnostjo*, zato je o razvoju pedagogike kot znanosti, kot študija in kot univerzitetnega predmeta v okviru izobraževanja učiteljev mogoče govoriti šele od leta 1949, ko je bila ustanovljena univerza v Sarajevu in z njo filozofska fakulteta, na kateri se je pedagogika šele začela razvijati. Avtorica se osredotoči predvsem na dogajanje in problematiko v zvezi s študijem pedagogike v 21. stoletju, saj se je pedagogika v Bosni in Hercegovini bolj samostojno začela vzpostavljati šele po vojni med letoma 1991 in 1995.

Kot samostojen študijski program se je pedagogika v Črni gori začela razvijati šele proti koncu 20. stoletja na tedanji učiteljski fakulteti v Nikšiću. Do takrat je pedagogika obstajala kot predmet v okviru izobraževanja učiteljev. Po drugi svetovni vojni so posamezniki, ki so nameravali študirati pedagogiko, večinoma šli na univerzo v Beogradu. Razvoj študija pedagogike, njegovo preoblikovanje v kontekstu bolonjskega procesa in možnosti za njegovo uveljavitev v prihodnosti analizira **Vučina Zorić** v članku *Nastanek, delovanje in perspektive razvoja študijskega programa pedagogika v Črni gori*, ki v zvezi s tem ugotavlja, da obstaja očiten »trend in spodbujanje sprememb, ki se gibljejo od izvorno nemškega koncepta pedagogike kot enotne znanosti o vzgoji in izobraževanju k bolj ali manj posredno spodbujenemu nevarnemu transformiranju v konglomerat znanosti o vzgoji in dezintegraciji pedagogike«.

Zanimiva je tudi situacija v Makedoniji, kjer se je pedagogika kot univerzitetna disciplina začela vzpostavljati leta 1920 z ustanovitvijo filozofske fakultete v Skopju kot dislocirane enote filozofske fakultete v Beogradu, vendar do utemeljitve samostojnega študija pedagogike v obdobju med vojnoma ni prišlo. Obdobje po drugi svetovni vojni je na področju pedagogike v Makedoniji zaznamoval močan vpliv socializma in marksističnega znanstvenega pogleda na svet. Po kratkem zgodovinskem pregledu se v zadnjem prispevku te številke *Študij pedagogike v Republiki Makedoniji: razvoj in sodobni izzivi* avtorica **Suzana Miovska-Spaseva** analitično loti dveh dimenzij »univerzitetne« pedagogike v Makedoniji danes, študijskih programov pedagogike v Skopju in Tetovu, organiziranih v skladu z bolonjskim procesom, ter pedagogike kot predmeta v univerzitetnem izobraževanju učiteljev. V zaključku pa v kontekstu tretje dimenzije, pedagogike kot znanosti, v ospredje postavi težnjo makedonske akademske skupnosti po zamenjavi izraza pedagogika z edukacija ali izobraževalne znanosti.

Prispevki potrjujejo upravičenost teze, da se je pedagogika na tem ozemlju razvijala pod močnim germanskim vplivom, saj je skupne poteze mogoče prepoznati tako na ravni sistemske umestitve pedagogike v univerzitetni prostor kot na ravni prevzemanja paradigmatških teoretskih vzorcev iz germanskega prostora. Opaziti je mogoče tudi določeno teoretsko pluralnost v obdobju med obema vojnama, ki pa jo povojni razvoj v okviru političnega monopolizma močno zaduši. Tudi v teh okoliščinah pa pedagoška znanost na univerzah v nekdanji Jugoslaviji ohranja logiko integralne znanosti, ki je bližja germanski kot pa anglosaški tradiciji. Opaziti je mogoče, da se z bolonjsko reformo študija tudi na tem področju dogajajo velike spremembe.

*Dr. Edvard Protner in dr. Tadej Vidmar
Tematska urednika*

Literatura in viri

- Brezinka, W. (2000, 2003, 2008, 2014). *Pädagogik in Österreich. Die Geschichte des Faches an den Universitäten vom 18. bis zum Ende des 20. Jahrhunderts.* (zv. 1–4). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Polenghi, S. in Protner, E. (2013). The Development of Teacher Training in the Countries of Central and South-Eastern Europe: Foreword to Thematic Section of the Issue. *History of Education & Children's Literature*, 8, št. 1, str. 11–15.
- Protner, E., Medveš, Z., Batinič, Š., Miovska Spaseva, S., Spasenović, V., Šušnjara, S., Zorić, V. in Vujisić Živković, N. (2012). Primerjava razvoja izobraževanja učiteljev v državah nekdanje Jugoslavije = A comparison of the development of teacher training in the Former Yugoslav States. *Šolska kronika*, 21, št. 1/2, str. 82–100.
- Protner, E. in Vujisić Živković, N. (2015). Šolstvo in socialistična pedagogika v nekdanji Jugoslaviji od leta 1945 do 1990: Uvodnik = The educational system and socialist pedagogy in former Yugoslavia (1945–1990): Editorial. *Sodobna pedagogika*, 66, št. 2, str. 6–13, 6–13.
- Vidmar, T. (2016). Pedagogy in Slovenia at the beginning of the 20th century: identification of several dilemmas. *SAGE open*, str. 1–8. doi: 10.1177/2158244016650242.